

РОЗВИТОК І РЕАЛІЗАЦІЯ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЖІНКИ У ВОЛОНТЕРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Лідія ЧЕРЕДНИК, старший викладач кафедри педагогіки
Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: cherednyk_lidiya@nubip.edu.ua

*Україна мріяла про жіноче лідерство еволюційним шляхом,
але набула його в занадто екстремальний спосіб, через війну*

Олена Зеленська

(із виступу на 7 Українському жіночому конгресі)

Анотація. В умовах тотальних суспільних трансформацій і перетворень в Україні, ситуації невизначеності і нестабільності, зовнішніх і внутрішніх викликів, які постали перед нашою державою та її громадянами, нового змісту і особливого значення набуває проблема волонтерства як організованої альтруїстичної діяльності, у якій консолідуючу організуючу роль відіграє жінка-лідер, особистість якої окреслюється такими особистісними якостями, як авторитетність, здатність організувати і повести за собою, спроможність приймати рішення в екстремальних ситуаціях і брати на себе відповідальність за їх результати і наслідки, мобільність, відкритість, рішучість, комунікабельність. У статті узагальнено підходи до визначення феноменів «лідерство», «волонтерство», визначено функціональні особливості волонтерського руху в Україні в умовах повномасштабного вторгнення та військового стану, окреслено роль та особливості розвитку і реалізації потенціалу жінки-лідера у волонтерській діяльності.

Ключові слова: лідер, лідерство, жінка-лідер, жіноче лідерство, волонтерство, волонтерська діяльність жінки-лідера.

Актуальність (Introduction). В

Україні волонтерство як соціокультурний феномен знаходиться у полі наукових інтересів представників різних наук: психології, філософії, історії, соціології, політології тощо. Волонтерському руху в Україні, який ми маємо можливість не тільки спостерігати, і брати безпосередню участь, виконуючи у ньому ту чи іншу роль, на сьогодні не має аналогів ні на пострадянському просторі, ні в європейських країнах. Це явище унікальне, є наслідком ситуаційного лідерства і має свої чітко виражені характеристики, у тому числі гендерну. Жінка у волонтерському русі України бере на себе роль консолідуючого начала, виконуючи управлінські, організаторські, контролюючі, звітні та інші функції на добровільних засадах, за пок

ликом серця, виступаючи прикладом мобілізації сил та ресурсів, конструктивної самоорганізації, тим самим виявляючи спектр особистісних якостей, які характеризують лідера.

Аналіз останніх досліджень і публікацій (Analysis of recent research and publications). Теоретико-методологічні положення, що характеризують розвиток і обґрунтування психологічних особливостей жіночого лідерства, в основному лежать у площині міждисциплінарних досліджень і окреслюються іменами наступних науковців: Т. Адорно, Дж. Барбер, К. Бартолі, О. Березовська-Чміль, В. Васютинський, М. Вебер, Т. Вітчарик, Т. Говорун, П. Горностай, В. Гупаловська, К. Дайнеко, К. Дойч, Л. Едингер, О. Кікінежді, Г. Кіссінджер, Г. Лебон, А. Мельник, В. Одайник, О. Уваров,

О. Поліщук, О. Пампук, Р. Таккер, В. Татенко, Г. Тард, Е. Харгроув, О. Чуйко, Г. Штайнс та інших. Що стосується іншого досліджуваного нами феномену - волонтерства, то на сьогодні ця проблема є однією з найактуальніших і найпроблемніших у соціогуманітаристиці. Роль і місце жінки у волонтерському русі досліджували науковці І. Грабовська, С. Кагамлик, С. Карпиловська, О. Кульчицький, В. Новікова, М. Очеретяна, Д. Товмаш, І. Чайка та інш.

Мета(Goal). На основі аналізу психолого-педагогічних та публіцистичних джерел визначити особливості розвитку і реалізації лідерського потенціалу жінки у волонтерській діяльності у період воєнного стану в Україні.

Методи(Methods). Теоретичні: аналіз, систематизація й узагальнення даних загальної й спеціальної психолого-педагогічної та методичної літератури з проблеми розвитку лідерського потенціалу з метою визначення теоретико-методичних засад і основних підходів до з'ясування змісту поняття «лідерський потенціал жінки», умов його розвитку і реалізації.

Результати (Results). Лідерство як суспільний, соціальний, політичний феномен є одним із загальновизнаних дієвих механізмів регулювання стосунків між окремими особистостями, певними колективами і групами, інститутами суспільства. Як стверджує науковиця О. Кириленко, активність лідерів у різних сферах життя – це «діяльність енергійних, цілеспрямованих, відповідальних і амбіційних»[5, с.212]. Як соціальний інститут лідерство виконує ряд важливих (організуючих, мобілізуючих, контролюючих, регулюючих та інш.) функцій, що мають значення як для кожного окремого члена соціуму, так і для суспільства, що в сукупності забезпечує механізм державного управління і має системотворчий характер.

Незважаючи на те, що визначальними для лідерської позиції у суспільстві, на думку дослідників (Т. Бендас,

Я. Джорстад, С. Загурська, Р. Сопівник, В. Ярошенко та інш.), є особистісні якості, діяльнісні характеристики особистості, у сучасному глобалізованому світі ще не повною мірою розвіялись гендерні стереотипи стосовно постаті лідера.

Формування і розвиток соціального інституту лідерства історично «нерозривно пов'язувалося із чоловічим, маскуліним началом»[5, с.213]. Саме цим стереотипним ставленням суспільства до постаті лідера ми можемо пояснити той факт, що на сьогодні політичний пантеон, інститути державного управління представлені переважно особами чоловічої статі. При цьому, як вважають дослідники (О. Кікінеджи, Л. Мороз, Н. Савелюк та інш.), ґендерний індекс людського розвитку (ГІЛР) в Україні є достатньо високим, наприклад, за параметрами освіти жінок: переважну кількість осіб, які здобувають освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавра, спеціаліста, магістра та кандидата наук, становлять саме особи жіночої статі. Але уже на законодавчому та управлінському рівнях, які мають визначальне значення для соціально-економічного рівня розвитку держави, представництво українського жіноцтва визначається значно меншими цифрами. Тобто, по суті, у суспільстві як України, так і, власне, європейських держав, стійкими та розповсюдженими є стереотипи, упереджені уявлення стосовно меншовартості лідерів жіночої статі на вищих управлінських рівнях, тому ефективна управлінська діяльність фактично не асоціюється з постаттю жінки. Такі уявлення переважно базуються тільки на психологічних та фізіологічних гендерних особливостях.

Описана вище точка зору на постать жінки-лідера в умовах трансформаційних суспільних перетворень, продиктованих повномасштабним вторгненням росії в Україну та запровадженням військового стану, набуває іншого трактування. Сьогодні, коли велика кількість чоловіків, у тому числі представників управлінської ланки, у силу суспільних

обставин опинилась на передовій лінії фронту, саме жіноцтво взяло на себе роль не тільки міцного надійного тилу, потужного інструменту виживання і відбудови своєї держави, але і рушійної сили, яка на сьогодні представлена потужним волонтерським рухом міжнародного масштабу. На сьогодні це створює передумови для подальших соціальних змін, переосмислення традиційної ролі жінки у соціально-політичних, суспільно-економічних процесах, подолання стереотипного ставлення до інституту жіночого лідерства.

Тобто, по суті, окреслюючи особливості розвитку і реалізації лідерського потенціалу жінки у волонтерській діяльності у період повномасштабного вторгнення, ми можемо говорити про ситуаційне екстремальне лідерство – прийняття свідомого рішення про зміну тактики і стратегії власної поведінки, діяльності в залежності від ситуації: наприклад, в екстремальній ситуації ризику, невизначеності ситуаційне лідерство сприяє виробленню гнучкості, що, в свою чергу, диктує прийняття оптимальних рішень для відновлення відносної стабільності ситуації [9].

Доречним у цьому плані є виступ О. Зеленської на Сьомому Українському Жіночому Конгресі у Києві (22.11.2023 р.), який пройшов під гаслом «Жіноче лідерство. Час відновлення. Час відбудови»: «Українська «берегиня» - це вже архаїчний образ. Вона вже не сидить біля домашнього вогнища, його зруйнували окупанти. Замість втраченого вона будує нову оселю, і сама фізично захищає її від знищення... Україна мріяла про жіноче лідерство еволюційним шляхом, але набула його у надто екстремальний спосіб» [7].

Уперше поняття «альтруїзм», яке стало якісною характеристикою і синонімом феномену «волонтерство», у науковий обіг увів Огюст Конт у своїй фундаментальній праці - шеститомному «Курсі позитивної філософії» (1830-1842).

На основі аналізу низки напрацьованих (І. Грабовська, О. Іщенко, О. Касперович, О. Панькова, Т. Тесленко та інш.) та словникових статей (Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел; Великий тлумачний словник сучасної української мови О.Єрошенко) виявлено, що терміни «волонтерство» (від французького «*volontaire*» (доброволець), яке було запозичено з латинського *voluntarius* (*volō* – бажання, намір *voluntas* – вільне волевиявлення) і «добровільність» мають загальні характеристики: у їхній основі лежить діяльність, якою людина займається добровільно, за своїм бажанням, власним вибором, безкрисно; люди, що реалізують такого роду діяльність, займаються цим безоплатно; ця діяльність має ознаки інституційно закріпленої і суспільно важливої. Сам термін «волонтерство» став предметом наукового дискурсу на початку 70-х років ХХ ст. у результаті висвітлення Міжнародною асоціацією добровольчих зусиль альтруїстичної діяльності окремих лідерів на Всесвітньому конгресі волонтерів, який проходить кожні два роки. Саме на такій конференції було прийнято Загальну декларацію волонтерів[4], яка, власне, і регламентувала досліджувані нами тотожні поняття «волонтерство», «волонтерська діяльність», розглядаючи їх як інструмент суспільного, соціального, економічного, культурного, екологічного розвитку. Поряд з цим Генеральна асамблея ООН своєю резолюцією визначає волонтерство як «традиційну форму взаємодопомоги та самодопомоги»[3].

Терміни «волонтерство», «добровільність», «меценатство» мають спільні характеристики: в основі тлумачень цих синонімів лежить добровільна безоплатна діяльність, яку особистість здійснює за власним вибором. Декларування феномену волонтерства і визначення волонтерської діяльності «ресурсом добродійності й цивільною практикою на законодавчому рівні не тільки в Україні, але

й в багатьох європейських державах дозволяє зробити висновок про те, що в інформаційному, глобалізованому суспільстві XXI століття волонтерство є проявом духовності, затребуваною репродукцією загальноприйнятої системи духовних цінностей» [8, с.109].

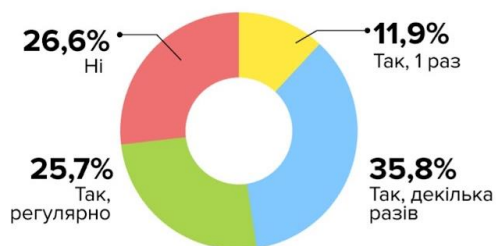
На думку науковиці О. Головки, у період «кризових ситуацій і викликів у суспільстві робота волонтерів набуває надважливого значення, оскільки вона зменшує напругу в соціумі» і спрямована на підтримку найбільш вразливих верств населення держави»[1].

Український волонтерський рух в Україні уже на сьогодні, у період своєї відносної недослідженості, виокремлюється специфічними характеристиками: 1) він сформувався не як допоміжний компонент державних структур, а як такий, що значно змінив ці структури[1] і має на меті реалізацію важливих державних інституційних функцій (матеріальна підтримка військових формувань, забезпечення їх потреб у військовій амуніції; евакуація поранених і постраждалих із зони бойових дій; організація і супровід процесу надання медичної допомоги, догляду; евакуація цивільного населення із зони бойових дій; забезпечення інформаційної і матеріальної підтримки ВПО; пошуки загиблих, військовополо-

нених; порятунок тварин із прифронтових територій та зони бойових дій тощо); 2) залученість до руху громадян усіх соціальних верств, професій, вікових категорій; 3) мобільність (зміна свого місця у соціальній структурі суспільства), оперативність та швидкість реагування, якісно організована логістика, прийняття оптимальних рішень в екстремальних умовах з готовністю взяти на себе відповідальність за результати і наслідки такого рішення; 4) керівництво і управління, засноване на лідерських особистісних якостях (авторитетність, уміння організувати та повести за собою, користування довірою навколишніх тощо); 5) яскрава гендерна характеристика (згідно статистичних даних, 72 % волонтерів в Україні - жінки); 6) «певна «вимушеність» волонтерських ініціатив як наслідок неефективності державних інституцій або обмеженості ресурсів держави» [6].

Українська Волонтерська Служба (УВС) та U-Report - цифрова платформа ЮНІСЕФ, що об'єднує проактивну молодь, яка висловлює свої думки та прагне участі у змінах в країні (<https://ukraine.ureport.in/story/1617/>), оприлюднили інфографіку даних стосовно кількості проактивних українців у волонтерстві та напрямів їх діяльності (рис.1).

Чи долучались ви до волонтерства після 24 лютого 2022 року?

Чи зустрічали ви проблему вигорання у себе або інших волонтерів?

До яких напрямів волонтерської діяльності ви долучались?

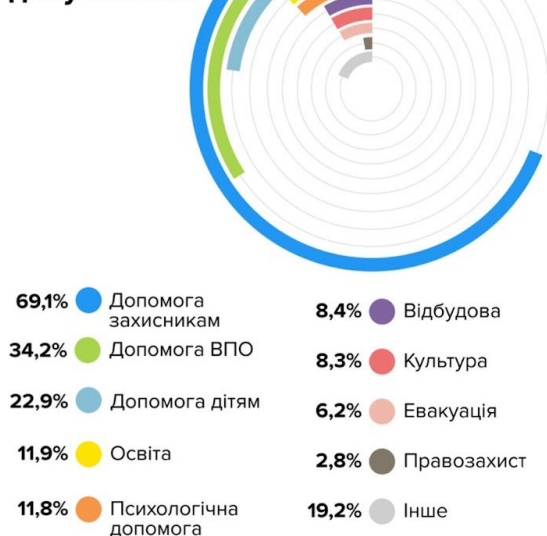

Рисунок 1. Інформація щодо участі українців у волонтерській діяльності та її напрямках (за даними УВС та U-Report)

Доцільно зауважити, що окремі дослідники, точку зору яких ми поділяємо (Е. Балашов, О. Панькова, С. Поляруш та інш.), акцентують увагу на такій характеристиці українського волонтерського руху, як ситуаційність, стихійність. Виникнувши під впливом обставин «в умовах посилення зовнішніх і внутрішніх викликів, які постали перед Україною та її громадянами, в ситуації загострення невизначеності й нестабільності» [6], волонтерство як рух потребувало потужного лідерського начала – не скільки управлінського, як координуючого, організуючого, об'єднуючого, консолідуючого. І таку управлінську роль у волонтерському русі в Україні взяли на себе жінки-лідери, які кожна на своєму місці, переважно не полишаючи основну професійну діяльність, стали засновницями значимих соціальних ініціатив, проектів, організацій, об'єднавши зусилля небайдужих громадян, підприємців і фермерів, керівників організацій, місцевої влади, навіть закладів освіти і охорони здоров'я. На підтвердження постулату про історичну окреслену роль жінки-берегині з'явилися цілі волонтерські родини.

Висновки та перспективи (Conclusion).

Таким чином, можемо констатувати, що стрімкий розвиток волонтерської діяльності в Україні набув потужності і масштабності саме завдяки консолідуючій ролі жінки-лідера, постать якої стала прикладом мобілізації сил та ресурсів, конструктивної самоорганізації, спрямування зусиль на вирішення найгостріших проблем сьогодення в умовах прямої загрози територіальній цілісності держави, мирному існуванню суспільства і родини, з метою забезпечення самозахисту та соціальної безпеки. Набутий досвід є феноменальним і надзвичайно цінним, а його аналіз та різностороннє дослідження, пошук алгоритмів застосування є перспективними для науковців.

Волонтерство для жінки-лідера є засобом збагачення особистісного, соціального, професійного досвіду, набуття і вдосконалення навичок соціальної комунікації, соціальної взаємодії, креативно-творчої діяльності, розширення діапазону знань і компетентностей, самовдосконалення і самореалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Головка О.В. Специфіка волонтерського руху в Україні. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави*: тези доп. XII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 1 груд. 2023 р.). Вінниця: ХНУВС, 2023. С. 136-137.
2. Грабовська І., Кобелянська Л. Ladies first: Феномен жіночого політичного лідерства в Україні. Київ : К.І.С., 2007. 144 с.
3. Денисов В. Н., Шемшученко Ю.С. та інш. Резолюції Генеральної Асамблеї ООН. Юридична енциклопедія: в 6 т. К.: «Укр. енцикл.», 1998.
4. Загальна декларація волонтерів, прийнята на XI конгресі Міжнародної асоціації волонтерів. Права людини: навч. посіб. К.: Просвіта, 2002. С. 67-80.
5. Кириленко О. Жіноче політичне лідерство як об'єкт соціологічного аналізу. *Жінки в політиці в Україні: міжнародний досвід для України*: збірник наукових статей. 2006. С. 211-221.
6. Панькова О.В., Касперович О.Ю., Іщенко О.В. Розвиток волонтерської діяльності в Україні як прояв активізації соціальних ресурсів громадянського суспільства: специфіка, проблеми та перспективи. *Український соціум*. 2016. № 2(57). С.25-40.
7. Сьомий Український жіночий конгрес. Режим доступу: <https://womenua.today/congresses/somyj-ukrayinskyj-zhinochyj-kongres/>
8. Тесленко Т. Феномен волонтерства в історії та культурі України. *Українознавчий альманах*. Київ, КНУ ім. Т. Шевченка, 2020. Вип.20. С. 108-112.
9. Walls E. The value of situational leadership. *Community practitioner: the journal of the Community Practitioners' & Health Visitors' Association*. 2019. № 92(2). P. 31-33.

REFERENCES:

1. Holovko, O.V. (2023). Spetsyfika volonterskoho rukhu v Ukraini. Suchasni problemy pravovoho, ekonomichnoho ta sotsialnoho rozvytku derzhavy: tezy dop. KhII Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Vinnytsia, 1 hrud. 2023 r.). Vinnytsia: KhNUVS, 136-137.
2. Hrabovska, I., Kobelianska, L.(2007). Ladies first: Fenomen zhinochoho politychnoho liderstva v Ukraini. Kyiv : K.I.S., 144.
3. Denysov, V. N., Shemshuchenko, Yu.S. (1998). Rezoliutsii Heneralnoi Asamblei OON. Yurydychna entsyklopediia: v 6 t. K.: «Ukr. entsykl.».
4. Zahalna deklaratsiia volonteriv, pryiniata na Khl konhresi Mizhnarodnoi asotsiatsii volonteriv (2002). Prava liudyny: navch. posib. K.: Prosvita, 67-80.
5. Kyrylenko, O. (2006). Zhinoche politychne liderstvo yak ob'iekt sotsiolohichnoho analizu. Zhinky v politytsi v Ukraini: mizhnarodnyi dosvid dlia Ukrainy: zbirnyk naukovykh statei, 211-221.
6. Pankova, O.V., Kasperovych, O.lu., Ishchenko, O.V. (2016). Rozvytok volonterskoi diialnosti v Ukraini yak proiav aktyvizatsii sotsialnykh resursiv hromadianskoho suspilstva: spetsyfika, problemy ta perspektyvy. Ukrainskyi sotsium. №2, 25-40.
7. Somyi Ukrainskyi zhinochyi konhres. URL: <https://womenua.today/congresses/somyj-ukrayinskyj-zhinochyj-kongres/>
8. Teslenko, T. (2020). Fenomen volonterstva v istorii ta kulturi Ukrainy. Ukrainoznavchy almanakh. Kyiv, KNU im. T. Shevchenka. Vyp.20,108-112.
9. Walls, E. (2019). The value of situational leadership. Community practitioner: the journal of the Community Practitioners' & Health Visitors' Association. № 92(2), 31-33.

DEVELOPMENT AND IMPLEMENTATION OF WOMEN'S LEADERSHIP POTENTIAL IN VOLUNTEER ACTIVITIES
Lidiia CHEREDNYK

Abstract. *In the conditions of total social transformations and transformations in Ukraine, a situation of uncertainty and instability, external and internal challenges facing our state and its citizens, the problem of volunteering as an organized altruistic activity, in which a consolidating organizing role is played by women a leader whose personality is defined by such personal qualities as authority, the ability to organize and lead, the ability to make decisions in extreme situations and take responsibility for their results and consequences, mobility, openness, decisiveness, sociability. The article summarizes the approaches to defining the phenomena of «leadership», «volunteering», defines the functional features of the volunteer movement in Ukraine in the conditions of a full-scale invasion and martial law, outlines the role and features of the development and realization of the potential of a female leader in volunteer activities.*

Key words: *leader, leadership, female leader, female leadership, volunteering, volunteer activity of a female leader*